

การส่งเสริมการรับรู้การจดบันทึกบัญชีครัวเรือน
ของประชาชน ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล
หนองกุง อำเภอतालसुम จังหวัดอุบลราชธานี

THE KNOWLEDGE TO ENCOURAGE
OF THE FAMILIES ACCOUNT OF
NONGUNG DUTY TANSUM DISTRICT
UBONRATCHATANI PROVINCE

วรรณิ พิมพ์พันธ์¹

วิเชียร วรพุทธพร²

---

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัย
การปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้และปัญหาในการจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อศึกษาชนชั้นในแนวทางการปฏิบัติขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้งในการจัดทำบัญชีครัวเรือน ของประชาชน เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการสอบถาม กลุ่มเป้าหมาย (80 คน) และสนทนากลุ่มภาคีเครือข่าย (5 ราย) จากการสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 41- 50 ปี ทำหน้าที่จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนของครอบครัว ขนาดของครอบครัวส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 4 คน มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีรายได้/ เดือน 6, 001 บาท ขึ้นไป ส่วนใหญ่มีภาระหนี้อยู่กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน จากเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่เคยเข้ารับการอบรม จนมีความเข้าใจในขั้นตอนการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน จนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและรับการสนับสนุนสมุดบันทึกบัญชีครัวเรือน จาก อบต. ใช้ที่บ้านเป็นที่จัดบันทึกบัญชีในช่วงเวลาเย็น มีการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ 1 ครั้ง/สัปดาห์ ทศนคติของประชาชนต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับเห็นด้วยต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่ายในครัวเรือน แต่ก็ยังไม่ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น ปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน พบว่า ผู้บันทึกบัญชีครัวเรือนมีภารกิจมากอีกทั้งไม่มีรายรับเข้ามาทุกวัน ทำให้ไม่สามารถจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนได้

จากการสนทนากลุ่มเจ้าหน้าที่และภาคีเครือข่าย พบว่าบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการมีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนในด้านประชาสัมพันธ์การจดบันทึกบัญชีครัวเรือนและมีการแจกสมุดบันทึกบัญชีรายรับ - รายจ่ายครัวเรือน พร้อมทั้งมีการอบรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน ในระดับหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนของประชาชนนั้น เกิดจากปัจจัยต่างๆ ประกอบด้วย ครัวเรือนผู้ให้ข้อมูล ผู้เก็บข้อมูล รูปแบบของสมุดบันทึกบัญชีรายรับ - รายจ่ายครัวเรือน ซึ่งอาจจะทำให้ ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนสับสนไม่เข้าใจและยากแก่การจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน ผลสัมฤทธิ์ของโครงการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนด้านปริมาณ สะท้อนผลสัมฤทธิ์ด้านรายได้ของประชาชนโดยพบว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างรู้จักวิธีการบริหารการเงินการบัญชีของตนเอง

Abstract

The action research aimed to study the knowledge and problem of an accounting for people, to induce for the means of Nongkung Subdistrict Administrative Organization, to guide for the development to an accounting for people to another office Ask by Sampling group 80 persons and network group 5 persons by the instance. Almost of Sampling groups are women. Their age about 41 - 50 years. They are write down for an accounting for people for their family. Most of their family about 4 persons. Their graduated about junior high school and their earning more about 6, 001 baht per month. Most of their dept in Bank for Agriculture and Agricultural co - operatives. They have the knowledge of an accounting for people from Nongkung Subdistrict Administrative Organization. Most of them can do the correct an accounting because they are ever train the course They are receive the accounting notebook from Nongkung Subdistrict Administrative Organization. They are always write down on the evening every week. The attitude of most of people are agree with an accounting for people. Most of sampling groups are changing their behavior to pay. Although they are account but they don't have enough money. The problem of an development an accounting for people is a writer is busy and can't write down an accounting.

The result of The network group and the competent' talk. A role of Sbdistrict Administrative Organization and the government service are promote and develop an accounting for people give an accounting notebook, training and share an idea about an account for people every month. The problem of an accounting are the family's data, keeper data, form of an accounting for people is difficult. The writers are not sure to write down. So that an account is not correct. A quantity successful of an accounting for people plan is show an earning of people. Most of sampling groups can manage their money and accounting

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง อำเภอตาลสุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นที่ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด มีอำนาจหน้าที่ต้องดูแลความเป็นอยู่ของประชาชนในด้านต่างๆ ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่น คือปัญหารายรับของประชาชนในพื้นที่ไม่พอจ่าย จำต้องอพยพแรงงานย้ายถิ่นเข้าไปทำงานตามเมืองใหญ่ๆ ของประเทศ อันจะทำให้เกิดปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา จึงได้ส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนให้แก่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนให้รู้รายรับ รายจ่าย รู้ต้นทุน และหาวิธีป้องกันจุดรั่วไหล และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลตามโครงการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่และการจัดทำบัญชีครัวเรือนตามโครงการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข แบบ ABC (Area Based Collaborative Research)

เนื่องจากในการจัดทำบัญชีครัวเรือน ประชาชนบางราย บางหมู่บ้านยังไม่มีความรู้หรือมีความเข้าใจในการจัดทำบัญชีครัวเรือนเท่าที่ควร อีกทั้งยังไม่มีการรับรู้และการปฏิบัติในการจัดทำบัญชีครัวเรือนตามที่ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง ได้สนับสนุน ด้วยเหตุผลและหลักของเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงมีความคิด ที่จะศึกษาการรับรู้และการปฏิบัติในการจัดทำบัญชีครัวเรือนของประชาชนว่าประชาชนได้รับรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีครัวเรือนและได้นำไปปฏิบัติ ได้อย่างถูกต้อง ตามขั้นตอนหรือไม่ หากรับรู้และมีการปฏิบัติแล้ว มีการรับรู้และการปฏิบัติในระดับใด และเพื่อเป็นการเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาการรับรู้และปัญหา ในการจัดทำบัญชีครัวเรือน
2. เพื่อศึกษาชนเชื่อในแนวทางการปฏิบัติขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง ในการจัดทำบัญชีครัวเรือน ของประชาชน
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การสำรวจ การสอบถาม การสังเกตและการสัมภาษณ์ มีประชากรกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant: KI) ครั้งนี้ จำนวน 80 ครั้วเรือน และกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (Casual Informant: CI) ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายระดับตำบล ฝ่ายอำนวยการ จำนวน 5 ราย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ การแจกแจงความถี่ร้อยละ (Percentage) มาอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผล

ผลการศึกษาและสรุปผลการวิจัย

พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 41- 50 ปี ทำหน้าที่จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนของครอบครัว ขนาดของครอบครัวส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 4 คน มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีรายได้/ เดือน 6, 001 บาท ขึ้นไป ส่วนใหญ่มีภาระหนี้อยู่กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือน จากเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนตำบล ส่วนใหญ่เคยเข้ารับการอบรม จนมีความเข้าใจในขั้นตอนการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน จนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและได้รับการสนับสนุนสมุดบันทึกบัญชีครัวเรือน จาก อบต. ใช้ที่บ้านเป็นที่จัดบันทึกบัญชีในช่วงเวลาเย็น มีการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ 1 ครั้ง/ สัปดาห์ ทัศนคติของประชาชนต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับเห็นด้วยต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้จ่ายในครัวเรือน แต่ก็ยังไม่ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น ปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน พบว่า ผู้บันทึกบัญชีครัวเรือนมีการงอกงวมอีกทั้งไม่มีรายรับเข้ามาทุกวัน ทำให้ไม่สามารถจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนได้

จากการสนทนากลุ่มเจ้าหน้าที่และภาคีเครือข่าย พบว่า บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน ในด้านประชาสัมพันธ์การจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนและ มีการแจกสมุดบันทึกบัญชีรายรับ - รายจ่ายครัวเรือน พร้อมทั้งมีการอบรมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน ในระดับหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือน ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนของประชาชนนั้น เกิดจากปัจจัยต่างๆ ประกอบด้วย ครัวเรือนผู้ให้ข้อมูล ผู้เก็บข้อมูล รูปแบบของสมุดบันทึกบัญชีรายรับ - รายจ่ายครัวเรือน ซึ่งอาจจะทำให้ ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนสับสนไม่

เข้าใจและยากแก่การจดบันทึกบัญชีครัวเรือน ผลสัมฤทธิ์ของโครงการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน ด้านปริมาณ สะท้อนผลสัมฤทธิ์ด้านรายได้ของประชาชนโดยพบว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างรู้จักวิธีการบริหารการเงินการบัญชีของตนเอง

อภิปรายผล

การศึกษาการรับรู้การจดบันทึกบัญชีครัวเรือนของประชาชน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาคู จังหวัดอุบลราชธานี สามารถอภิปรายผลการศึกษาในด้านทัศนคติของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับเห็นด้วยต่อการทำบัญชีครัวเรือน คือ มีการจดบันทึกรายรับ - รายจ่ายภายในครัวเรือน ลงในสมุดบัญชีครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นผลมากจากการได้รับการอบรมหรือคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ อบต. จนสามารถจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายลงในสมุดบัญชีครัวเรือนได้ ทำให้ทราบรายได้-รายจ่าย ของตนเองในแต่ละเดือน และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาใช้จ่ายในครัวเรือน มีการจำแนกรายจ่ายที่จำเป็น รายจ่ายที่ไม่ค่อยจำเป็นและรายจ่ายที่ ทำให้สามารถปฏิบัติตัวตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้ แต่ในด้านการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนแล้วทำให้มีเงินออมมากขึ้น กลับพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามกลับไม่เห็นด้วย ซึ่ง กองติดตามและประเมินผล ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2548) และกานต์รวี (2550) ได้ทำการศึกษาถึงทัศนคติและพฤติกรรมของเกษตรกรรูกค้า ธ.ก.ส. ต่อการจัดทำบัญชีครัวเรือน พบว่าการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนทำให้มีเงินออมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในส่วนนี้อาจสะท้อนให้เห็นว่า การเก็บข้อมูลจากการบันทึกบัญชีครัวเรือนของ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาคู จังหวัดอุบลราชธานี ยังไม่มีการบูรณาการข้อมูลมาจัดทำแผนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ตามวัตถุประสงค์ของการจัดเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน พบว่า ผู้บันทึกบัญชีครัวเรือนขาดประสบการณ์ในการจดบันทึกบัญชีครัวเรือน และต้องมีการึกมาก ทำให้ไม่สามารถจดบันทึกบัญชีครัวเรือนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ กานต์รวี (2550) ในเรื่องของปัญหาและอุปสรรคในการบันทึกบัญชีครัวเรือน ครัวเรือน คือ ไม่ค่อยมีเวลาจดบันทึกบัญชีครัวเรือน เนื่องจากเกษตรกรรูกค้า ธ.ก.ส. ส่วนใหญ่ ต้องทำงานตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ทำให้ไม่มีเวลาในการเขียนหนังสือหรือเกิดความเหน็ดเหนื่อย จึงไม่ค่อยสนใจที่จะบันทึกรายรับ-รายจ่าย อีกทั้งรายรับของเกษตรกรไม่ได้มีรายรับทุกวันจึงทำให้เกษตรกรไม่สนใจที่จะจดบันทึกบัญชีครัวเรือน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อตัวผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือน

- ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนควรปฏิบัติตามการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนต่อเนื่องให้เป็นกิจวัตร โดยจดบันทึกทุกครั้งที่มีการรับเงินและจ่ายเงิน เพื่อป้องกันการลืมเมื่อมีการรับเงินและจ่ายเงิน ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนควรใช้สมุดพกเล่มเล็กเพื่อจดรายการรับจ่าย
- ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนควรมีการออมเงินในรูปแบบต่างๆ เช่น ซื้อประกันสุขภาพ ทำประกันชีวิต ฝากธนาคาร หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในชุมชน เพื่อไว้ใช้ยามจำเป็นหรือฉุกเฉินในอนาคต
- ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนควรต้องช่วยเหลือตนเองโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนมาเป็นเครื่องมือวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาหนี้สินเพื่อให้เกิดการรับรู้ รู้จ่าย และรู้จักประมาณตน

ข้อเสนอแนะต่อ อบต.

- อบต. ควรส่งเสริมองค์ความรู้อันเกิดจากการฐานข้อมูลบัญชีครัวเรือน ที่ได้จากการวิเคราะห์บัญชีครัวเรือนเพื่อนำข้อมูลที่จัดบันทึกไว้มาใช้ประโยชน์ให้เกิดความ ร่วมมือระหว่างชุมชน อบต. และภาคีความร่วมมือทั้งภาครัฐราชการและเอกชน จัดทำแผนชุมชนระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนา โดยใช้ฐานข้อมูลที่จัดเก็บมาประกอบการจัดทำแผนงานและโครงการ
- เจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาอบรมในเรื่องของการทำบัญชีครัวเรือนให้แก่ผู้จัดบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอ เพราะจะทำให้ผู้จัดบันทึกมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของการทำบัญชีครัวเรือนมากขึ้น
- เจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการประชาสัมพันธ์ และมีการรณรงค์ในการจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างจริงจัง เพื่อที่ประชาชนจะได้รับรู้ และมีความกระตือรือร้นในการจัดทำบัญชีครัวเรือนกันมากขึ้นและยั่งยืน
- อบต. ควรมีโครงการจัดประกวดหมู่บ้านบันทึกบัญชีครัวเรือนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนทุกเดือน โดยวัดผลจากจำนวนครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งมีรางวัลเชิดชูเกียรติให้แก่หมู่บ้านที่ชนะเลิศการประกวด

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

- การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาในส่วนของปัจจัยที่มีผลต่อการจัดทำบัญชีครัวเรือนของประชาชนที่เป็นเกษตรกร

เท่านั้น ยังไม่ได้ศึกษาถึงประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากบัญชีครัวเรือน ฉะนั้น ถ้ามีการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับการทำบัญชีครัวเรือนในครั้งต่อไปควรมีการศึกษาถึงประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการทำบัญชีครัวเรือนด้วย

- การศึกษาในครั้งนี้มุ่งกลุ่มตัวอย่างไปที่กลุ่มอาชีพเกษตรกรเท่านั้น ทำให้ได้ผลการศึกษาที่ยังไม่ครอบคลุมประชากรที่หลากหลายอาชีพ ฉะนั้น ถ้าจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทำบัญชีครัวเรือนในครั้งต่อไปควรมีการศึกษาที่กลุ่มตัวอย่างในอาชีพต่างๆ เพื่อที่จะได้ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา วานิชย์บัญชา. การวิเคราะห์สถิติ : สถิติสำหรับการบริหารและวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ธีรเดช นรัตร์รักษา. **อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล**, 2545
- นวลศิริ เปาโรหิตย์. **จิตวิทยาทั่วไป**. ภาควิชาจิตวิทยา. คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532.
- เทพนม เมืองแมน และสวีส สุวรรณ. **พฤติกรรมองค์กร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2540
- วินิตยา สมบุญ. **การรับสารสนเทศด้านบัญชีครัวเรือนผ่านสื่อ ประชาสัมพันธ์ กรมตรวจสหกรณ์การเกษตร ในเขตพื้นที่กรุงเทพและปริมณฑล**. สารนิพนธ์ ศศม. (บรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์). กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ อาจารย์อรทัย วารีสอาด, 2554
- สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพรววิทยา, 2540.
- สนั่น สงนุ้ย. (2550). **การจัดทำบัญชีครัวเรือน รายรับ - รายจ่าย ของเกษตรกรกรลูกค้าธนาคารเพื่อการเกษตร สาขาตราด.ตราด.**
- โครงการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข แบบ ABC**. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก:<http://www.chumchon.cdd.go.th/> . 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- เศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก:<http://www.moac.go.th.1> ธันวาคม 2549.
- เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก:<http://www.sudyord.com.1> ธันวาคม 2549.
- หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ฉบับที่ 11**. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <http://www.nesdb.go.th>